

Adalékok az argó — különösen a közép-európai argó — szókincsének tanulmányozásához¹

1. A címben szereplő *argó* francia szó (*argot*) mint nyelvészeti terminus technicus nem pontosan kidolgozott műszó; jelentése — különösen a francia nyelvű régebbi szakirodalomban — elég tág: jelenthet általában városi nyelvet, csoportnyelvet (*zsargont*), illetve jelenti a különböző városi csoportnyelvek összességét és keverékét is. Tanulmányomban a francia eredetű *argó* műszót egyértelmű, egyjelentésű műszóként használom: megfelelője a németben a *Rotwelsch* vagy a *Gaunersprache*, a csehben a *hantýrka*, a magyarban a *tolvajnyelv* vagy *jassznyelv*. Az *argó* tehát szerintem egy-egy nyelvközösségen belül a hivatásos bűnözők (tolvajok, orgazdák, hamiskártyások stb.) és a velük valamiféle érdekközösség alapján érintkező egyének (pl. az alvilági lebujsok tulajdonosainak és pincéreinek, a prostituáltaknak, a koldusoknak, a foglalkozás-nélkülieknek stb.) csoportnyelve.²

Az argó, akárcsak a többi csoportnyelv is, csupán szókincsében különbözik a köznyelvtől, szerkezete — nyelvtani rendszere természetesen azonos a köznyelvével.³ Így tulajdonképpen helytelen az argó műszó helyett a bűnözők *nyelve*, *la langue* des malfaiteurs, a németben *Gaunersprache*, a magyarban

¹ A tanulmányomban használt rövidítések feloldása a következő: BALASSA = SZIRMAI—BALASSA: A magyar tolvajnyelv szótára. Budapest, é. n. [1924.] — BÁRCZI = BÁRCZI GÉZA: A „pesti nyelv”. MNy. XXVII, 228—242. és 284—295 [1931]. MNyTK. 29. sz. Bp. 1932. — BARTOŠ = FRANTIŠEK BARTOŠ: Dialektologie moravská. I—II. Brno, 1886., 1895. — BREDLER = FRANTIŠEK BREDLER: Slovník české hantýrky. H. n. 1914. — ČMF = „Časopis pro moderní filologii” folyóirat. Praha. — DAUZAT (A.) = ALBERT DAUZAT: Les argots, Paris 1929. (Bibliothèque des chercheurs et des curieux). — GUIRAUD = PIERRE GUIRAUD: L’argot. Paris, 1958. (Que sai-je 700.) — HKES. = HOLUB—KOPEČNÝ: Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1952. — [JIRÁT = JIRÁT ismeretése RIPPL művéről] ČMF. 14:71. — KOTT = FRANTIŠEK ŠT. KOTT: Česko-německý slovník zvláště fraseologický. I—X. Praha, 1878—1906. — LEBEDA = JOSEF LEBEDA: Učebnice kriminalistiky. Praha, 1931. — MALINA = IGNÁT MALINA: Slovník nářečí mistřického. Praha, 1946. — Nř. = „Naše řeč” folyóirat. Praha. — OBERPF. ~ OBERPFALCER = FRANTIŠEK OBERPFALCER: Argot a slangy. Československá vlastivěda, III, 311—375. Praha, 1934. — PLOTNA = OTAKAR NOVÁČEK: Brněnská plotna. Brno, 1929. — PODZIMEK = JAROSLAV PODZIMEK: Slovníček „Světská hantýrka.” (Nákladem časopisu „Bezpečnostní služba” v Praze.) É. n. [1937] — PSJČ = Příruční slovník jazyka českého. I—VIII. Praha, 1935—1957. — RANK = JOSEF RANK: Neues Taschenwörterbuch der böhmischen und deutschen Sprache. 4. kiad. I—II. Prag, 1882. — RIPPL = EUGEN RIPPL: Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch. Reichenberg, 1926. — TRÁVN. = FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK: Slovník jazyka českého. 4. kiad. Praha, 1952. — TREIMER = KARL TREIMER: Das tschechische Rotwelsch. Entstehung und Schichten. Heidelberg, 1937.

² Az *argó* műszónak egyértelmű műszóként részemről való használatát indokolja az is, hogy „a nyelvtudományban újabban általános műszóként a francia *argot* elnevezés honosodott meg” (OBERPF. 311.). Az *argó* nemzetközi irodalmának legfontosabb bibliográfiáját és monográfiáit L. OBERPFALCERNÉL, 315. l. 3. jegyzet. A cseh és a magyar *argó* legfontosabb irodalmát tanulmányom megfelelő helyein idézem.

³ Vö. pl. OBERPF. (311) és BALASSA (5).

a tolvajnyelv 'langue des voleurs' stb. kifejezéseket használni, mert az argó nem valami külön nyelv, amelynek önálló nyelvtana is volna; itt olyan „nyelvről” van szó, amely az össznépi vagy nemzeti köznyelvnek csupán egyik változata, amely csupán a nyelv egyik tagozatának, szókincsének összetételében különbözik az össznépi-nemzeti köznyelvtől. Ezért amikor mégis a fenti nem pontos kifejezéseket használjuk, ezeken a bűnözők (más csoportnyelvek esetében más érdekközösségek tagjainak) sajtátságos *szóhasználatát* értjük.⁴

2. Az argónak — amely a törvényen kívül, illetve a törvénnyel hadilábon állók csoportnyelve — van azonban ezenkívül egy a többi csoportnyelvtől (zsargon) eltérő másik sajátossága is: nevezetesen az, hogy titkos nyelv, azaz funkciója: lehetetlenné tenni, hogy a csoport tagjainak beszédét a bűnözők érdekközösségéhez nem tartozók megértsék.⁵

Ezt azzal biztosítja, hogy szótári jelentésű szavakként (igék, főnevek, melléknévek, számnevek, indulatszók) főleg a köznyelvben ismeretlen szavakat használ, illetve köznyelvi szavakat és szólásokat a köznyelvben ismeretlen jelentéssel használ, míg a csupán nyelvtani jelentésű szavakat (névmások, névelők, igekötők, kötőszók) az össznépi-nemzeti köznyelvből veszi. Ebből következik, hogy az argotikus szókincs kialakulásában, illetve fejlődésében mindennél nagyobb szerep jut a tudatos nyelvalkotó tevékenységnek és a tudatosan formált konvenciónak, vagyis a megállapodásos szóalkotásnak mind a szavak alakjának, mind a szavak jelentésének vonatkozásában.

A cseh argóba gyakran — helytelenül — beleértik a morvaországi vándor herélok, az úgynevezett *miskárok* nyelvét is. A miskárok — mint a többi házali iparosok és kereskedők — nyelvhasználata szintén csoportnyelv (zsargon), szókincsének egy része szakmai jellegénél fogva természetesen ismeretlen a szakmán kívül állók előtt, más része meg szándékoltan titkos rendeltetésű: feladata lehetővé tenni, hogy a miskárok mások előtt is megbeszélhessenek bizonyos dolgokat. Ennélfogva a miskár-csoportnyelv ugyan *titkos csoportnyelv*, de mégsem tolvajnyelv, hiszen a miskárok iparukat legálisan űző házali iparosok voltak, akik általában nem álltak érdekközösségben a hivatásos bűnözők világával. Ezenkívül a miskárok titkos csoportnyelvében nem találjuk meg a közép-európai argók legfőbb jellemző vonásait: már JAGIĆ rámutatott, hogy a morva miskárok nyelvében kevés az idegen szó (és hozzáteszem, hogy azok sem tartoznak a szókincs titkos rendeltetésű rétegébe: pl. a magyar környezetből átvett *disna* 'disznó', *város* 'város', *katanák* 'katonák', *saláš* 'nomadizáló birkapásztörök hegyi tanyája; szállás', *dármek* 'gyermek'), továbbá, hogy kevés benne az önkényes jelentésátvitel is,⁶ noha ez utóbbi képezi az argotikus szókincs legfőbb rétegét és megújulásának egyik fő forrását is.

3. Az argó-szókincsben tapasztalható tudatos nyelvalkotó tevékenységgel szorosan összefügg az argó eredetének, illetve keletkezésének a kérdése.

⁴ Az argó szocialista társadalmunkbeli helyzetére és perspektívájára nézve osztom DEME LÁSZLÓ véleményét (vö. Nyelvművelésünk főbb kérdései. Szerk. LŐRINCZE LAJOS. Budapest, 1953, 22. l.). Ezzel a problémakörrel azonban jelen tanulmányomban nem kívánok részletesebben foglalkozni.

⁵ Az argó . . . , a hivatalos bűnözők nyelve, azaz rétegnyelv, de elsősorban titkos nyelv” (vö. L. GÜNTHER, Die deutsche Gaunersprache. 1919, idézi JIRÁK, ČMF. XIV, 71).

⁶ WATROSLAV JAGIĆ, Die Geheimsprachen bei den Slaven. (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Classe. Band CXXXIII.) Wien 1895, 37. l.

DAUZAT (A. 19—21) az argót természetes fejlődés útján létrejött alakulatnak tartja, ezzel szemben pl. SAINÉAN (Sources de l'argot ancien II, 378), BÁRÓZI (A „pesti nyelv” 3—4) és TREIMER (44) szerint mesterséges úton jött létre.⁷ Ezt az álláspontot osztom én is, de az indokolásban eltérek TREIMERTŐL, aki e tekintetben az argót önmagában, az azt használó társadalmi réteg szükségleteitől, azaz társadalmi funkciójától elszakítva, mintegy öncélúan vizsgálja.

Az eredet kérdésének elemzésében éppen ez utóbbiból kell kiindulnunk: azt kell vizsgálnunk, mi az argó funkciója az adott társadalomban. A nyelvről általában tudjuk: társadalmi funkciója az, hogy lehetővé tegye az emberek érintkezését, gondolataik közlését és kicserélését. Az argóé lényegében ugyanez, csakhogy bizonyos szempontból szűkebb területen: a társadalomnak csupán egy szűk kis rétege, a bűnözők és a törvénnyel általában hadilábon álló emberek rétege körében, ugyanakkor azonban a köznyelvtől eltérően, e réteg létredekeiből folyó kívánalmaktól meghatározott módon — bizonyos mértékig árnyaltabban: úgy, ahogy ezt az argót használó réteg sajátos érdekei, mindenekelőtt a törvénnyel és a társadalomnak a törvénytől védett részével szembeni védekezés megköveteli. A bűnözők és a velük érdekközösségben állók természetes érdeke és önmagával szembeni elsődrendű kötelezettsége ez a védekezés. Az argó társadalmi funkciója tehát az egymás közötti érintkezés, gondolatközlés és gondolatcsere lehetőségének biztosítása mellett védeni e társadalmi réteget, e csoport önvédelmének a szolgálata. Az eszköz, amellyel az argó alkalmassá válik e védelem ellátására — a szókincs szótári jelentésű elemeinek, tehát a szókincs nagyobb részének a titkossága; a szókincs nagy részének titkos jellege miatt az argó valóban érthetetlen a bűnözők zárt csoportján kívül állók számára.

Az argó tehát a bűnözők mesterséges módon, azaz tudatos nyelvalkotó tevékenységgel létrehozott titkos csoportnyelve, mint OBERPFALCER (311) mondja találóan: „Az argó a társadalommal folytatott harc eszköze.”

4. Az argó fejlődését is csak az argó társadalmi funkcióján keresztül tudjuk megmagyarázni és megérteni.

Mínthogy az argó titkosságának megőrzése és tökéletesítése használóinak állandóan szinte életbevágó érdeke, az argó szókincsének élete sokkal mozgalmasabb, mint a köznyelvi szókincsé: a szavak gyorsabban avulnak el, illetve pusztulnak ki és adják át helyüket új szavaknak, illetve új jelentéssel ruházzák fel őket. Amióta ugyanis argó van, a törvény emberei igyekeznek azt megismerni, hogy eredményesebben küzdhessenek a hivatásos bűnözők ellen. Minden titkosság és óvatosság ellenére ugyanis az argó-szókincs elemei is-

⁷ TREIMER itt (44—5) két alkotó elvet különböztet meg, amelyek azonban nem mindig tudatosan érvényesülnek az argó használóinak nyelvalkotó és beszédtevékenységében, hanem részben az argó belső teleológiájának megnyilvánulásai is: 1. a szótést eltorzulása a nagy távolságokra való közlés következtében („...welche Kunst der Singstimme einstmals die Moldauflüszer und Elbefischer gepflogen haben...”), 2. a fogalom akusztikai jelképeinek (a szó hangalakjának) a redukálása — az ellenőrzés veszélye közepette való sugdolózás közben. E kettő érvényesülése vezet az eredeti hangkép megbontására, illetve rombolására (Zerstörung), ami az argó őseredeti és tulajdonképpeni kohója („... führt zu ... dem ureigentlichen Schmelzherd der rotwelschen Geheimsprache, zur Teleologie, nämlich zur beabsichtigten Zerstörung der ursprünglichen Lautgebilde”).

mertté válnak a hatóságok előtt, és így időről időre szükségessé válik az „illetéktelenek” által is már ismert szavak kiiktatása, illetve pótlása. Az argószókinccs állandó gyarapítását szükségessé teszi másrészt a bűnözés és a bűnüldözés technikájának fejlődése, sőt az általános technikai haladás is, amely folyamatosan több és több tárgyra, a vagyonos osztályok életének újabb és újabb vonatkozásaira terjeszti ki, és fokozatosan differenciálja a hivatásos bűnözők tevékenységét is. Ennek eredménye a bűnözők társadalmán belül az egyre nagyobb specializálódás is (zsebmetszők, táskarablók, betörők, kassza-fúrók, gyermekrablók stb.), amelybe újabban belejátszik a vagyonos osztályok körében állandóan és gyorsan változó divatszzerű szokások és kedvtelések térhódítása, illetve kimúlása is (kutyá- és macskatulvajok és hasonlók). Így érthető, miért olyan gyors az argó szókinccsének változása; de érthető az is, hogy az első argotikus szójegyzékeket többnyire a bűnözés elleni védelmet szolgáló szervek, az úgynevezett rendszet képviselői készítették — nem éppen nyelvészeti tanulmányok céljából —, mint ahogy ezeknél a szerveknél vagy ezek megbízásából, illetve ezek számára készült több argotikus szótár is.⁸

⁸ Ilyen eredetűek a cseh argotikus szókinccsre vonatkozó első — a XVI. századból származó — feljegyzések, amelyeket OBERPFALCER adott ki „Smolné Knihy” archívú táborského a nymburského u okresního soudu mladoboleslavského címen (A tábori és nymburki levéltárnak a Mladá Boleslav-i járásbírószágon található „szurkos könyvei”). Ilyen a bécsi egyesített kancelláriának egy kb. 1800 körül összeállított vocabulariuma, amely másolatban maradt ránk a prágai Cseh Országos Levéltárban (Český zemský archiv), és a Český lid c. folyóirat adta közre (XV, 46 és kk.). Ugyancsak hivatalos használatra készült egy további cseh argotikus szójegyzék a múlt század végén, amelyet R. JUDA adott közre 1902-ben a Český lid c. folyóiratban (XI, 225 és kk.) „Tajná řeč zlodějův a šibalův” címen. E. RIPPL, Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch (Reichenberg, 1926) c. művében az előtte közölt cseh argot-szóanyagot kiegészítette a maga gyűjtésével és a prágai rendőrségtől rendelkezésére bocsátott szójegyzékkel. Ugyanezt a rendőrségi szójegyzéket felhasználja J. LEBEDA is Učebnice kriminalistiky (Praha, 1931) c., a rendészeti szervek kiképző tanfolyamai részére készült tankönyvében. FR. OBERPFALCER a cseh csoportnyelvekről írt kitűnő összefoglaló tanulmányában (Argot a slangy. Československá vlastivěda III [Praha, 1934.], 311–375) a régebben közölt argot-szóanyag mellett felhasználja a prágai Igazságügyi Minisztérium szögyűjteményeit is. A JAROSLAV PODZIMEK-től szerkesztett Slovníček „Světská hantýrka”, amely a „Bezpečnostní služba” (Biztonsági Szolgálat) c. folyóirat kiadásában jelent meg (Praha, é. n. [1937]), természetesen rendészeti használatra készült. Ilyen eredetű már az első magyar argot-szójegyzék is, amely az „Anno 1782 az Hajtű városokban megfogottatott bizonyos sereg vásári tolvajok között, a lopás mesterségének könnyebb űzése végett gyakoroltatni szokott némely szókknak le írása” címet viseli. Ezt a szójegyzéket Magyarországon máig kilencszer tették közzé. A kiadások felsorolását l. SCHREIBER SÁNDOR közleményében (MNy. LII, 230). Ilyen rendeltetésű továbbá az 1862-ből származó első nyomtatott argotikus közleményünk is, amely „A rablókknak, tolvajokknak és kozákokknak együtt való hamis és zavaros beszédek, hasonlóan hamis és titkos cselekedeteik felfedezésül összeiratott és kiadatott a köznépek óvakodási hasznára és a rossz emberektől való őrizkedésre Toronyai Károly által Békéscsabán, Pesten.” Rendészeti rendeltetésű magyar argot-kiadványok még többek közt pl. a következők: BERKES KÁROLY, A tolvajélet ismertetése. 1888. (Szójegyzékkel.) — ENDRŐDI GÉZA, A bűnügyi nyomozás kézikönyve...² Budapest 1898. (Újra közli BERKES szójegyzékét); TÁBORI KORNÉL — SZÉKELY VLADIMÍR, A tolvajnép titkai. 1908. (BERKES-nél jóval gazdagabb szögyűjteménnyel); (Szerző nélkül), A tolvajnyelv szótára. Kiadja a budapesti államrendőrség főkapitányságának bűnügyi osztálya. 1911 (az előzőnél is bővebb szójegyzékkel); SZIRMAJ ISTVÁN, A magyar tolvajnyelv szótára. Budapest é. n. [1924] (BALASSA JÓZSEF-nek az argó kérdését elméleti igénnyel tárgyaló bevezető tanulmányával). A magyar argó könyvészetére nézve l. CSEFKÓ GYULA cikkét: Adalékok tolvajnyelvi szótáraink könyvészetéhez. (MNy. XXI, 70–72.)

5. Az argó szókincsének alakításában érvényesülő tudatos nyelvalkotó tevékenység célja tehát a titkosság, a beavatatlanok előtti érthetatlenség elérése. A titkosság követelménye, mint az argó használóinak létérdeke, az argó-szókincs alakításának sokféle módját fejleszti ki. Nem feladatomban, hogy itt részletesen foglalkozzam a cseh és a magyar tolvajnyelvi szókincs alakításában érvényesülő tudatos nyelvalkotó tevékenység különböző módjaival; elég lesz itt utalni a cseh tolvajnyelvre vonatkozóan OBERPFALCERnek és TREIMERnek, illetve a magyarral kapcsolatban BÁRCZINAK már idézett alapvető monográfiájában foglaltakra.⁹ Rá szeretnék azonban mutatni a cseh tolvajnyelvi tudatos szóalkotás egy sajátos módjára, amely — úgy látszik — elkerülte a kérdéssel foglalkozó elődeim figyelmét.

TREIMER (45. l. 6. §.), amikor a cseh tolvajnyelvi szókincsnek a képzésmód szerinti rétegeivel foglalkozik, az ilyen cseh tolvajnyelvi szavakat, mint pl. *barbora* 'Kasten', *káča*, *kačena* 'Geldschrank', *nákladní* 'Staatsanwalt', *klimák* 'Schlüssel, Haken', *míhat*, *míchat* 'haben', *majtral* 'Stall' stb., a szó eredeti hangképének szándékos rombolása útján létrejött szavakként tárgyalja; szerinte tehát például a *barbora* 'Kasten' az *armara* 'ua.' —, a *káča* 'Geldschrank' a *Kassa* 'ua.' —, a *nákladní* 'Staatsanwalt' a *navládni* 'ua.' —, a *klimák* 'Schlüssel' a *klíč* 'ua.' stb., stb., szavak hangalakjának — a szónak titkossá tétele érdekében történő — rombolása útján keletkeztek. Ha azonban figyelmesebben megnézzük ezeket a példákat, más alakítási módra is gondolhatunk. Véleményem szerint ezekben az esetekben a tolvajnyelvi szóvá alakítás nem az *armara*, *kassa*, *navládni* stb. szavak hangalakjának *barbora*, *káča*, *nákladni* stb. hangalakokat eredményező szétrombolása útján történt, hanem két — ugyan rokonhangzású, de — különálló szó tréfás, játékos kontaminációjával úgy, hogy a két kontaminált szó közül az egyik adta az új tolvajnyelvi szó hangalakját, a másik meg a jelentését. Pl. *armara* 'Kasten' + *barbora* 'leánynév' > *barbora* 'Kasten'; *Kassa* 'Geldschrank' + *káča* 'Ente' > *káča* 'Geldschrank'; *navládni* 'Staatsanwalt' + *nákladni* 'teher-' > *nákladni* 'Staatsanwalt' stb. E véleményem kialakításában és megerősítésében közrejátszott az is, hogy a cseh tolvajnyelvnek a magyarral egyeztethető néhány szavát vizsgálva világossá vált előttem az, hogy a magyarral egyeztethető néhány cseh adat esetében csakis ilyen játékos-tréfás kontaminációról lehet szó, mert a cseh szónak a magyarral való összefüggése kétségtelennek bizonyult (rendszerint jelentéstani szempontból), csupán a csehből való magyarázata (akárcsak alakítási szempontból is) viszont nem volt lehetséges. Itt csak egy-két ilyen magyar vonatkozású cseh tolvajnyelvi szót említenék a játékos-tréfás kontaminációnak, a cseh tolvajnyelvben érvényesülő szóalkotási eljárásnak jobb szemléltetése érdekében.

Pl. a magyar *száz* 'hundert' és *százaz* 'Hunderterbanknote' kontaminálódott a *Sázava* cseh folyónévvel, amely a magyar *száz* számnévvel és *százaz* melléknévvel, illetve főnévvel asszociációs kapcsolatban van annál fogva, hogy tövének hangalakja azonos a magyar *száz* szónak, illetve a magyar *száza-s* tövének hangalakjával; a kontamináció eredményeként létrehozott új cseh tolvajnyelvi szó a 'Geld' jelentésű *Sázava*, amelynek hangalakját a kontamináció cseh tagjától, jelentését pedig a kontaminációban részt vett magyar szóból veszi: magy. *száz* 'hundert' ~ *száza-s* 'Hunderterbanknote' + cseh *Sázava*

⁹ A csehvel kapcsolatban l. még OBERPFALCER ismertetését RIPPL „Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch” c. művéről (Naše řeč 11: 176 kk.), valamint JIRÁKnak ugyanerről a műről szóló recenzióját (ČMF, 14:71 kk.).

'folyónév' > cseh argotikus *sázava* 'Geld'. Hasonlóképpen alakult ki a *vašek* 'Hunger' cseh argotikus szó is: magy. *éhség* 'Hunger' + cseh *Vašek* 'becéző keresztnévi alakváltozat' (< *Václav*) > cseh argotikus *vašek* 'éhség'.

Az ide tartozó magyar vonatkozású többi példám egy későbbi fejezetben fogom bemutatni (l. 7. §. D. pont). Úgy hiszem azonban, az eddigi példák is elégségesek annak bizonyításához, hogy két rokon hangzású cseh vagy egy-egy rokon hangzású cseh és idegen szónak játékos-tréfás alakí és jelentési kontaminációja a cseh tolvajnyelvi szóalkotásnak egy eddig fel nem ismert módja.

6. Az argó-szókincs gyarapításának, illetve alakításának egyik fontos módszere (éppen a titkosság megőrzése, esetleg fokozása céljából) szavak kölcsönzése más nyelvekből.

A) Általában úgy vélik, hogy minden nemzeti argó jellemző sajátja az idegen jövevények magas számaránya.¹⁰ A magam vizsgálatai alapján úgy látom, hogy a k ö z é p - e u r ó p a i argókra valóban jellemző a jövevény-szavak nagy száma; ebből azonban nem tudok általános következtetést levonni, annál kevésbé, mert pl. a francia tolvajnyelvvvel kapcsolatban P. GUIRAUD — a jegyzetben idézett művében — kifejezetten figyelmeztet arra, hogy a francia argóban a jövevény-szavak száma teljesen elenyésző.

Ha el is fogadnók a francia argó-szókincsre nézve GUIRAUD megállapítását, mégsem érthetnénk egyet azzal, ahogy ő ebből a — állítólag a francia argóra jellemző — tényből általánosít, és azzal sem, ahogy ő ezt a tényt magyarázza. Szerinte ugyanis a tolvajnyelvet beszélő, akárcsak a nép is, nem kölcsönöz szavakat egyrészt azért, mert kulturálatlan és nincsenek kapcsolatai, másrészt meg valamiféle mély xenofóbia következtében. Véleményem szerint a tudós kölcsönzések kivételével (amelyek átvételére esetleg könyvi, de mindenesetre egyéni úton került sor) a köznapi használatban polgárjogot nyert jövevény-szavak döntő többsége közvetlen népi érintkezés útján és rendszerint kétnyelvű környezetben került az átvevő nyelvbe. Ott, ahol két nyelv érintkezik, és a két nyelvi közösség tagjai kölcsönösen — legalább passzív fokon — ismerik a másik nyelvet is, alkalmi szókölcönzésre a beszéd folyamán lépten-nyomon sor kerül, és az alkalmi kölcsönzések gyakorisága következtében egy-egy szó szintén igen gyakran végleg polgárjogot nyer az átvevő nyelvben. Ilyen környezetben a szóátvétel elkerülhetetlen a mindennapi életben szükséges nyelvi érintkezés következtében; a szóátvétel tehát nem a kulturáltság és az idegen ajkúak iránti rokonszenv vagy ellenszenv függvénye, hanem a különböző nyelvi közösségek mindennapi érintkezésének a következménye; az érintkezés folytán átvett idegen eredetű szavak számossága pedig általában az érintkezés intenzitásától és időtartamától függ. Az argónál mint titkosnyelvnél az érintkezés intenzitása és időtartama mellett természetesen nagy szerepet játszik, vagy legalábbis egyes esetekben játszhat az argó tit-

¹⁰ Vö. pl. P. GUIRAUD, L'argot 87: „C'est un lieu commun que l'argot fait de nombreux emprunts aux langues étrangères.” (Megjegyzendő azonban, hogy ő ezt a tételt mint helytelen általánosítást a későbbiek során mereven elveti: „Rien de plus faux” 87, vagy: „En fait l'argotier, autant que le peuple, n'emprunte pas; par manque de contact et de culture, mais, je pense, par une profonde xérophobie.” 88, és végül is csak két fogalomkörbe tartozó szavak átvételét tartja lehetségesnek: a népneveket és pénzegységneveket (89). — Vö. továbbá pl. OBERPFALZER (330) következő általános igényű fogalmazását: „Argot pronikavé méni domáci prvky slovniku. Vedle toho přejímá bez rozpaků slová cizí.” ('Az argo mélyrehatóan alakítja a szókincs „haza” elemeit. E mellett habozás nélkül vesz át idegen szavakat'.)

kossága fenntartásának, illetve elmélyítésének az állandóan érvényesülő követelménye is. Úgy vélem azonban, hogy az idegen elemek elterjedésében egy-egy nemzeti tolvajnyelvben a döntő szerep a más etnikumú, más nyelvű népcsoportokkal való érintkezés lehetőségének jut.

B) Nézzünk néhány példát.

BÁRCZI (i. m. 15) pl. megvizsgálta a kb. 1400 szót tartalmazó JENŐ—VETŐ-féle magyar tolvajnyelvi szótár anyagát az eredet szerinti megoszlás szempontjából, és a következő eredményre jutott: a múlt század végi magyar tolvajnyelvi szókinész kb. 25%-a magyar, 33 német (köznyelvi és tolvajnyelvi), 20 héber, 12 jiddis, 5 cigány és 5 egyéb (szláv, francia, latin, angol) eredetű. Hasonló módon megvizsgálta a majdnem egy negyedszázaddal későbbi SZIRMAI-féle magyar tolvajnyelvi szótár szóanyagát, és ebben már kb. 35%-nyi magyar elemet talált, és hozzávetőleges számítások alapján a harmincas évek eleji magyar jassznyelv kétségtelenül magyar elemeit is maximálisan 35%-ra becsülte.

OBERPFALCER (i. m. 330—34) szerint a cseh argóban a legnagyobb számú idegen eredetű szóréteget a német (köznyelvi és rotwelsch-eredetű) jövevényszavak képezik. Ezután a héber és jiddis eredetű, majd a cigány eredetű jövevényszórétegek következnek. A szomszédos népek nyelvéből is kerültek a cseh argóba jövevényszavak, így a lengyelből és a magyarból is, sőt pl. a nem szomszédos, hanem elég távoli olaszból is. Az igazi jövevényszavaktól OBERPFALCER (334) teljesen megkülönbözteti az idegen tolvajnyelvi kifejezések szó szerinti fordítását képviselő argotikus alakokat, amelyek a cseh argóban egy szintén igen számos csoportot tesznek ki.

TREIMER a cseh argó-szókinész eredet szerinti összetételét sokkal nagyobb szóanyag alapján vizsgálta, és így eredményei némileg eltérnek OBERPFALCERÉITÓL. Szerinte a cseh argó-szókinész alapanyagát a szláv szóanyag képezi, amely magában foglalja a belső cseh keletkezésű és a más szláv nyelvekből származó jövevényszavakat (54—56). A német (55—63), a héber—jiddis (63—71) és a cigány (74—81) jövevényszavak rétegét a három legjelentékenyebbnek tartja, ezek mellett igen népesnek találja a magyar eredetű argószavak rétegét (70—74), amit azzal magyaráz, hogy a nyugati szlávoknak a magyarokkal való érintkezése már egy évezrednél is hosszabb időre tekint vissza, és a magyar népi szókinészbeli hatás a morva—szlovák nyelvjárási területen át egyre erősebben érvényesül a csehben (72).¹¹ A szomszédos nyelvek közül kiemeli még TREIMER a lengyel hatását a cseh argószókinész gyarapításában (85—6), a nem szomszédos rokon nyelvek közül az oroszét és horvátét (86—7); a csehvel nem szomszédos és nem rokon nyelvek közül pedig az olasz (81—5), a török (88—90) és a román (90—1) eredetű jövevényszavak szerepét a cseh argó-szókinész eredet szerinti összetételében.

Amagyar és a cseh argó-szókinész etimológiai összetételéről elmondottakon kívül (aminek ismerete nemigen terjed túl a magyar és cseh szakírók körén) általánosan ismert tény a nemzetközi szakirodalomban, hogy a német Gaunersprache ~ Rotwelsch etimológiai összetétele is ilyen sokrétű. Ismeretes továbbá az is, hogy az orosz argóban igen jelentős a nyugat-európai, valamint a héber—jiddis és cigány jövevényszavaknak a száma.¹²

¹¹ Megjegyzendő azonban már itt, hogy TREIMER számos magyar egyeztetése nem látszik megalapozottnak, és felülvizgálatra szorul.

¹² Sajnálatos módon nem volt lehetséges, hogy erre vonatkozólag megismerjem В. А. ЛАРИН, М. М. ФРИДМАН és А. П. БАРАННИКОВ tanulmányait az orosz argó nyugat-

C) A felsorolt példák alapján mindenesetre túlzás nélkül megállapíthatjuk a következőket: a) GUIRAUD általános igényű tétele — mely szerint az argó nem kölcsönöz idegen nyelvekből szavakat, vagy ha igen, úgy legfeljebb csak népneveket és pénzegységneveket — a franciára is aligha érvényes, de semmiképpen sem érvényes a Közép-Európában, illetve a Középkelet-Európában kialakult argókra; a magyar, a cseh, a német és az orosz argó szókincsének etimologikus elemzése kétségtelenül mutatja, hogy ezek az argók számos más nép köznyelvéből és argójából kölcsönöztek szavakat saját argójuk szókincsének gyarapítására is, és titkosságának megőrzésére, illetve fokozására is. b) A közép-európai argók szókincsének idegen jövevényei olyan népek nyelvéből valók, amelyekkel a) az adott (cseh, magyar, német vagy orosz) nép együtt élt egy államban vagy egy területen, amely gazdasági egységet képezett, illetve gazdasági szempontból egységes irányítás alatt állt, vagy β) amelyek szomszédságában élt, vagy γ) amelyek területén rendszeresen átvonultak (pl. a vándorló cigányok), közben ott rövidebb-hosszabb időre letelepedtek, egy részük esetleg felszívódott a helyi lakosságba; vagy δ) amelyekkel más (pl. kereskedelmi) kapcsolatai voltak. Mindenesetre mindig olyan népek nyelvéből való kölcsönzésről van szó, amelyekkel az átvevő sűrűbb-gyérebb, hosszabb-rövidebb ideig tartó érintkezésben volt. Ez azt mutatja, hogy — GUIRAUD magyarázatával szemben — a szóátvétel mindig a népek közötti érintkezés eredménye, a szókölcsönzés mennyiségi viszonyai pedig az érintkezés intenzitásának és időtartamának a függvényét képezik.

De igazolni tudjuk ezt a tételünket más adatokkal is. Itt elsősorban GUIRAUD adatait érdemes közelebbről elemezni.

GUIRAUD az *argó* és a *sabir* viszonyáról beszélve megállapítja, hogy Észak-Afrika meghódítása után számos arab szó került a francia argóba (és népi nyelvbe) — a kaszárnyák nyelvén keresztül (30). Ez utóbbi megszorítást azért teszi, hogy itt is tarthassa azt a nézetét, mely szerint a tolvajnyelv nem vesz át idegen szavakat; ugyanezért szerinte a francia argóban levő arab eredetű szavakat (*flouss* ~ *flouse* — 'argent', *chonia* ~ *chonye* — 'un peu', *fissa* 'vite', *befez* ~ *becif* 'beaucoup' stb.) nem szabad jövevénytávként tekinteni (i. m. 30). GUIRAUD különböző fenntartásai ellenére azonban szerinte is tény, hogy a francia argóban az arab elemek az afrikai hadjáratok után, tehát azután jelentek meg, miután a franciák az arabokkal érintkezésbe kerültek. Az sem véletlen — ha egyáltalán helyes GUIRAUDnak ez a megállapítása —, hogy a régi francia argóban négy évszázadon keresztül, *Villontól Vidocq*-ig, csupán néhány a spanyol (la germania) és az olasz argóval (le fourbesque) közös elem található, de nem mutatható ki egyetlen angol vagy német jövevénytávként sem: szóátvétel csak olyan nyelvből lehetséges, amellyel az átvevő nyelv érintkezik.

Arra, hogy az egy nyelvből eredő jövevénytávként az átadó és átvevő nyelv közötti érintkezések időtartamától és intenzitásától függ, a fentebb említett magyar és cseh példán kívül csupán még egy példát említenék meg. A lengyel tolvajnyelvnek és a különböző lengyel házaló-vándor iparosok

európai illetve héber—jiddis, illetve cigány elemeiről, amelyeket a Язык и литература, VII. kötete közölt (hivatkozik rájuk OBERPFALCER, 330). Így nincs lehetőségem arra, hogy az orosz argó szókincsét részletesebben elemezzem eredet szerinti összetétele szempontjából. Úgy vélem azonban, hogy ennek hiánya nem fogja a következőkben kifejtendő felfogásom érvényét csökkenteni.

és kereskedők csoportnyelvének általános közös jellemző vonása — szoros kapcsolata a cári Oroszország analóg orosz csoportnyelveivel. Ez részben az egy államon belüli évszázados együttélés, részben pedig az évszázados együttélés során az érintkezés intenziválódásának következménye. Ukrajna és Belorusszia jelentős része Lengyelország felosztása előtt Lengyelországhoz tartozott, majd a központi lengyel területek Ukrajnával és Belorussziával együtt Oroszországhoz tartoztak. A kapitalizmus korszakában a lengyel és orosz területek közti kapcsolatok jelentősen megnövekedtek, különösen miután 1850-ben megszűnt a vámhatár Oroszország és a Kongresszusi Királyság közt (l. WANDA BUDISZEWSKA: *Żargon ochweśnicki*, Łódź 1957, 8. l.).

D) Az eddigiek alapján megállapíthatjuk a következőket: a) Az idegen eredetű szavak átvételének lehetősége régen is, újabban is adva volt abban, hogy minden argó használói érintkezésbe kerülhettek az adott ország területén élő nemzetiségek, illetve a saját nyelvterületükkel érintkező népek nyelvével. Ez a lehetőség a gazdasági élet — és ezen belül különösen a közlekedés — fejlődésével állandóan fokozódott. — b) Újabban, a kapitalizmus kifejlődésével párhuzamosan egyre nagyobb mértékben a szókölcsonzésnek új lehetősége adódott és ez a lehetőség egyre bővebb forrást jelentett: kifejlődött a hivatásos bűnözők nemzeti érintkezése és ezzel az egyes nemzeti tolvajnyelvek egyre sűrűbb érintkezésbe kerültek egymással. Ezt a folyamatot elősegítette az egész kapitalista fejlődés, de különösen a közlekedés fejlődése és az egyre nagyobb gazdasági-területi egységek (vámuniók, és más gazdasági jellegű nagyobb egyesülések) létrejötte. — c) Ezen a két fő úton állandóan megvolt, illetve a második út létrejötte után egyre és rohamosan növekedett az idegen nyelvi, köznyelvi és argotikus elemek behatolásának, illetve átvételének a lehetősége. E lehetőségek különösen akkor képezhetik egy-egy nyelv viszonylatában az argó-szókincs gyarapításának, illetve felfrissítésének bőséges forrásait, ha az argó használói kétnyelvűekké (esetleg többnyelvűekké) válnak, azaz annyira elsajátítják a másik nyelvet, hogy egészen jól megértik, és azon is meg tudják magukat érteni. Az első világháború végéig a magyar, a bécsi német és a cseh argó közötti ilyen állandó és egyre fokozódó érintkezésnek rendkívül kedvező feltételei voltak a Habsburg-monarchia keretében. — d) A jövevényszavak számának újabkori nagymérvű növekedésében az egyes argókban szerepe lehetett és lehet a rendőrség fejlődésének is, amely szintén a kapitalista gazdaság kialakulásával párhuzamosan zajlott le a kapitalista magántulajdon védelme érdekében. A rendőrség fejlődésével egyre égetőbben jelentkezik az argó használóinak táborában sajátos szóhasználatuk titkosságának megőrzése és fokozása. Ennek egyik módja az argó-szókincs gyakoribb felfrissítése idegenből átvett szavakkal. Ezek a jövevényszavak kezdetben megőrzik eredeti hangalakjukat és jelentésüket. Mivel azonban az idegen elemek az argót nem tudók számára ismeretessé válhatnak, hamar bekövetkezik az átvett idegen szavak eltorzítása, hogy felismerhetetlenné, a csoportnyelvi közösséghez nem tartozók előtt érthetlenné tegyék. A torzítás módja nagyjából kétféle szokott lenni: vagy a szó hangalakját torzítják el, vagy a szó eredeti elentését más jelentéssel cserélik fel.¹³

¹³ Az idegenből átvett szavak torzításának módjaival nem tudok e cikk keretében foglalkozni; az érdeklődők egyébként erre vonatkozóan minden lényeges általános érvényű és a magyar és cseh tolvajnyelvvvel kapcsolatos ismeretet megtalálhatnak BÁRCZI GÉZÁNAK „A pesti nyelvről” szöveg, illetve OBERPFALCERNEK, TREIMERNEK és JIRÁTNAK már idézett tanulmányaiban.

7. Az 5. §-ból, valamint a 6. §. *B*) pontjából már kitűnt, hogy a cseh argóban jelentős számú magyar jövevényszó, illetve magyar elem található: (Ennek okairól l. a 6. §. *D*) pontját.)

A cseh argó eddigi irodalmában kb. hatvan cseh argotikus szót tartanak magyar eredetűnek; ezek közül kb. 40—50 valóban magyar elem a cseh argóban, illetve nagy valószínűséggel a magyarral egyeztethető, a többi viszont erősen kétes vagy biztosan nem magyar. Ezeket a szavakat talán helyesebb magyar elemeknek és nem magyar jövevényszavaknak nevezni, mert a közvetlenül magyarból való átvételt egy esetben sem tudom igazolni, noha a közvetlen átvétel lehetősége a két nyelvterület földrajzi közelsége és a két nyelvterületen élő tolvajnyelvi nyelvközösség tagjainak nemzetközi érintkezése mellett ugyanolyan joggal feltehető, mint pl. a szlovák nyelvi, illetve morva-szlovák és cseh nyelvjárási vagy más közvetítés lehetősége. Az átvétel lehetséges útjai, illetve a közvetítő szerepet játszott gócek közt figyelembe kell vennünk a bécsi nyelvet, továbbá az egész Közép- és Kelet-Európában ismert morvaországi úgynevezett *miskárokat* (herélőket és népi állatorvosokat), valamint szlovák (főleg sáfrányt és illatos olajokat árusító) vándor-kereskedőket és házaló iparosokat (ablakosokat, fazékfoltozókat stb.) és végül a vándorcigányok nyelvének esetleges közvetítő szerepét is. Tekintve azonban azt, hogy — argóról lévén szó — a nyelvi kapcsolatok és hatások mindig élőszóbeli és nagyrészt népi érintkezés útján valósulnak meg, és így e kapcsolatok alakulásáról írásos emlékeink nincsenek, nem tudom ez idő szerint eldönteni, vajon a felsorolt lehetséges utak közül melyiken került át egy-egy magyar elem a cseh argóba.

A következőkben azt kívánjuk megvizsgálni, hogyan kerültek át, illetve hogyan illeszkedtek be ezek a magyar elemek a cseh argóba, milyen torzulást szenvedett hangalakjuk és jelentésük a cseh argó titkosságának erősítése érdekében.

A cseh argóban található magyar elemeket öt csoportba oszthatjuk aszerint, hogy milyen módon illeszkedtek be e szavak, illetve szóelemek a cseh argóba.

A) A legszámosabb magyar szó egyszerű átvétel útján, vagyis a hangalak és a jelentés eltorzítása nélkül (legfeljebb a szónak a cseh hang- és ragozási rendszerbe való beillesztésével) került át a cseh argóba. Ilyenek:¹⁴

baganče (TREIMER) 'Schuh' < magyar *bak(k)ancs*, amelyben zöngésülés történt, és a szó egy szóvégi *-e* felvételével illeszkedett be a cseh főnévragozási rendszerbe: a *baganče* vagy hímnemű plurale tantum, vagy egyes neutrális alak (többese ez esetben *bagančata*).

bagouni (BREDLER, RIPPL) 'drobné peníze; apró pénz'. A cseh köznyelvi *bagoun* (vö. PSJČ., TRÁVN.) 'uherský vepř; magyar disznó' többes számú

¹⁴ A következő szócikkekben először félkövérrel szedve címszóként közlöm a szónak a cseh argóban használt fő alakváltozatát, utána zárójelben rövidítéssel utalok a cseh szakirodalomban való előfordulási helyre, majd ehhez a megfelelés jelével (~) kapcsolva közlöm az esetleges mellékes alakváltozatokat; ezután ' jelben a szónak a cseh argóban használatos jelentését, majd < jel után közlöm — *kurzívval* szedve — azt a magyar szót, illetve szóalakváltozatot — ' jelben magyar jelentésével együtt —, amelyből a cseh szót származtatom. Ezután következnek az átvétel módjával stb., az átvett szóalakváltozatban történt változásokkal stb., illetve a korábbi szakirodalomban esetleg előforduló magyarázási kísérletekkel kapcsolatos észrevételeim, illetve megjegyzéseim.

alakja. Ez a *bagoun* — cseh etimológusok szerint — (vö. pl. TRÁVN.) < a m. *bakonyi* disznó átvétele. Az átvétel régi (már JUNGSMANN szótározza!), és valószínűleg a morva nyelvjárások közvetítésével került a cseh köznyelvbe; a morva nyelvjárásokban van *bagouň*, -a, m. és *bagúň*, -a, m. alakváltozata is (MALINA). Ezt látszik igazolni az a körülmény is, hogy a morvaországi és dunántúli tájak közt élénk piaci kapcsolatok (vásárolás) voltak, továbbá az is, hogy a morva erdős vidékeken vándor disznókereskedők a Dunántúlról hajtott bakonyi malacokat helyeztek el bérhizlalásra. Ez a szokás még a századforduló táján eleven volt a cseh-morva határhegység falvaiban is — odaváló adatközlőim szerint.

buzi (Plotna, RIPPL) 'Päderast' < a magyar *buzi* 'ua.' átvétele. Ennek cseh képzővel képzett alakváltozatai a *buzík* és a *buzec* 'ua.'

čarda (TREIMER) 'Einkehrgasthaus' < a magyar *csárda* 'ua.' átvétele. A többeli mgh. rövidülése (m. — á — > cseh — a —) valószínűleg a h a n g a l a k tudatos torzításának eredménye (minthogy a magánhangzók kvantitása mind a magyarban, mind a csehben releváns). Az sem lehetetlen azonban, hogy a rövidülés csupán a magyar hangsajátságoknak az átvétel közben való hiányos megfigyelésének a következménye (vö. pl. m. *csavargós* > cs. *čavargoš*; m. *jámbor* > cs. tolvajnyelvi *jambora* stb.).

čavargoš¹⁵ 'cikán, more, rom' a magyar *csavargós* mn. 'csavargásra hajlamos', vagy esetleg ennek a már főnevesült *csavargó* 'tulák; Wagabund' participiummal kontaminált átvétele, esetleg cigány közvetítéssel; ez esetben a 'csavargó' → 'cigány' jelentésváltozás már a cigányban megtörténhetett.

čik (TRÁVN.) 'cigaretta' < a magyar *csik*, *csikk* 'ua.' átvétele.

dišna (BREDLER) 'Sau; disznó' < a magyar *disznó* 'ua.' átvétele valószínűleg cigány közvetítéssel (-sz- > -š-!) a szóvégi -ó > -a „hangváltozás” voltaképpen morfológiai értékű hanghelyettesítés, azaz formáncsere; a csehben és a szlovákban ugyanis hosszú -ó nem állhat szóvégen, ezért a magyarból átvett szavak szóvégi hosszú -ó-ját -a vagy -o formánssal helyettesítik; vö. pl. m. *csákó* 'Helm' > cseh *čáka*, m. *fakó* > morva nyelvjárás *faka*.

darmek (BREDLER, TREIMER, OBERPF.) 'Kind' a magyar *gyermek* 'ua.' átvétele. A többeli a bizonyára magyar nyelvjárás eredetű: egy igen nyílt e-nek helyettesítése a hozzá legközelebb álló cseh a-val.

ezer (TREIMER) 1. 'Tausend'; 2. 'tisícikoruna; ezerkoronás' (OBERPF.) < a magyar *ezer* 'Tausend' átvétele.

fazik (TREIMER) 'Topf' < a magyar *fazék* 'ua.' egy i-ző nyelvjárás *fazik* vagy *fazik* változatának átvétele.

fóty (BREDLER) 'hadry; rongyok' < a magyar *folt* 'ein Fleck' nyelvjárás *fót* alakváltozata cseh átvételének többes számú alakja; a csehben ugyanis a *rongy* plurále tantum (vö. *hadry*). A 'fót' → 'rongy' jelentésváltozás, esetleg jelentésbővülés már a magyarban megtörténhetett a *fótos-rongyos*-féle ikerszókön keresztül, de lehet, hogy a jelentésnek a cseh tolvajnyelvben történt torzításának egy példájával van dolgunk. BREDLER (44) felveti ugyan, hogy a szót „szó szerint a cigányból vették át”, ott is azonban a m-ből való. A cigány közvetítés lehetősége mindenestre fennáll. Ebből a szempontból több itt tárgyalt szavunk további vizsgálatot igényelne (vö. pl. a *haranges*, *inepos*, *dišna* stb. címszavakat).

¹⁵ Ezt a szót JÍŘI LÍPA volt szíves közölni velem egy még eddig kiadatlan cseh tolvajnyelvi szójegyzékből. Szívességéért ezúton is köszönetet mondok.

házba (BREDLER, TREIMER, de mindketten BARTOŠBÓL) 'Hütte; chalupa' a magyar *ház* 'Haus' 'im Hause' jelentésű inessivusi, illetve 'ins Haus' jelentésű illativusi ragos alakjának átvétele; ez esetben a szónak a leggyakrabban hallott *-ba* ragos alakja került átvételre. (Vö. a *katanák* címszót.)

hiaba ~ **hiava** (PODZIMEK) 'zdarma; um sonst' < a magyar *hiába* 'ua.' átvétele; a többeli mgh. rövidülésére vö. a *čarda* címszót; az intervokalikussal *-b- > -v-* hangváltozás cseh nyelvjárási sajátosság. — PODZIMEK (31) szerint a cseh szó a cigány *hiaba* 'ua.' átvétele; ennek feltevése szükségtelen. Egyébként a cigány szó is a magyarból való. A magyarban a szó igen régi (első írásos előfordulásai a XV. századból valók) és végső soron finnugor eredetű, tehát a magyar szókincs legősibb rétegébe tartozik.

hidek (BREDLER, PODZIMEK, TREIMER) 'kalt' < a magyar *hideg* 'ua.' átvétele. A szóvégi *-g- > -k-* változás itt természetes, minthogy a csehben a szó végén zöngés mássalhangzót nem ejtenek. (Vö. DÉCSY: MNy. LI, 463.)

hintov (BREDLER, TREIMER) 'Kutsche' < a magyar *hintó* 'ua.' átvétele. A szóvég alakulásmódjára l. a *dišna* címszó alatt mondottakat. — BREDLER (48) szerint a cseh *hintov* a cigány *hintóva* 'ua.' szó átvétele volna. Ez a feltevés azonban helytelennek látszik, mivel l. a cigány szó hangalakja egy a magyarral szomszédos szláv nyelvből (vö. szerb—horvát, bánáti bolg. nyelvjárási, kárpát-ukrán, közép- vagy kelet-szlovák nyelvjárási *hintov* 'ua.:'), illetve nyelvjárásból való átvételre utal, ahol is a leggyakrabban hallott genitivusi alak került átvételre; 2. a cigányból való átvétel esetén a cseh szó valószínűleg *hintová* hangalakú volna, minthogy így is tökéletesen beilleszthető volna a tövektől és nemektől meghatározott cseh ragozási rendszerbe. — A *hintó* a magyarban régi szó, a XV. század óta fordul elő írásos alakban.

jambora ~ **jamtora** ~ **jamborka** (BREDLER, LEBEDA, PODZIMEK, TREIMER) 'ženská, děvče, holka, potulná žena, vojanda; Weib, Mädchen, Dirne' < a magyar *jámbor* 'sanft, fromm' melléknév átvétele, amely egy *jámbor leány* jelzős szerkezetből vált ki, jelentéstapadással megőrizve az egész szerkezet jelentését; az így átvett *jámbor* szó egy a nőneműek csoportjára jellemző szóvégi *-a* formáns felvételével illeszkedett be a cseh főnévragozási rendszerbe (vö. SULÁN, MNy. LII, 312). A *jamtora* alakváltozat a hangalak tudatos torzítása útján jött létre; a *jamborka* változat cseh *-ka* kicsinyítőképzős származék. — A *jámbor* szó a magyarban régi (már a XIII. század végén előfordul személynévként és a *jó + ember* ('guter Mann') jelzős szerkezet összevonása (SzófSz.). — PODZIMEK (35) egy „esetleg”-gel fölöslegesen megkockáztatja a cseh szónak a cigány *žambori* 'kis béka' szóval való egyeztetését.

katanák (BREDLER, OBERPF., TREIMER) 'soldat' < a magyar *katonák* 'soldaten' többes számú alak átvétele. Mivel a magyar nyelvhasználatban a *katona* főnév gyakrabban többes számú alakjaiban fordul elő, ez került átvételre (vö. a *házba* címszót). A cseh szó második szótagbeli *-a-* ja régebbi átvételre vall; a magyar régiségben volt ugyanis a szónak 'pandúr' jelentésű *katana* alakváltozata is.

lanc (BREDLER, RIPPL, TREIMER) ~ **lanec**, **klanec** (PODZIMEK, TREIMER) ~ **lancok**, **lancoch** (PODZIMEK, RANK) ~ **lancoun** (PODZIMEK) ~ **lancouch** (KOTT VI) ~ morva nyelvjárási **lancúch** (MALINA) 'Kette; řetěz' < a magyar *lánc* 'ua.' átvétele; a *lancok* alakváltozat < valószínűleg a magyar többes számú nominativus *láncok* 'Ketten' átvétele, és a *lancoch* ennek csehesített alakváltozata; a *lanec* a cseh *-ec* képzővel képzett származék, a *klanec* ennek alakváltozata; a szóeleji *k-* ugyanis a hangalak torzítását szolgáló járulé-

hang; de lehetséges, hogy a cseh *lanec*-ben nem a cseh *-ec* képző lappang, hanem ez a végződés csupán a magyar szóvégi *-nc* hangcsoport pusztá feloldása egy *-nec* szóvéggé, minthogy az *-nc* mássalhangzócsoport szóvégen a csehben és a szlovákban szokatlan (vö. német *tanz* 'tánc' > cseh *tanec*; magyar *ránc* > cseh katonanyelvi *ranec stb.*). A *lancoun*, *lancouch* és *lancúch* cseh augmentatív képzős származékok. A többeli *-á-*, *-a-* rövidülés magyarázata rá vö. a *čarda* címszó alatt mondottakat. — BREDLER (64) a magyarból származtatja, de helytelenül felveti a cigányból való eredeztetés lehetőségét is. PODZIMEK (44) a cigány (*lancos* 'lánc')-ból magyarázza; a cigány *lancos* azonban a magyar *lánc* a cigány *-os* képzővel továbbképezve:

medek (TREIMER) 'warm, meleg (melléknév)' < a magyar *meleg* átvétele és kontaminációja a *hideg* 'kalt' melléknévvvel. A szóvégi zöngétlenülésre nézve l. a *hideg* címszót.

melek (BREDLER, PODZIMEK) 'teplo; meleg (főnév)' < a magyar *meleg* 'ua.' főnév átvétele. A szóvégi *-g-* > *-k-* zöngétlenülésre l. a *hideg* címszó alatt mondottakat.

pér (Plotna, OBERPF., TREIMER) 'Gerichtshandlung; soudní přelíčení' < a magyar *per* ~ *pör* 'ua.' átvétele. A magyar *per* alakváltozatban az *e* rövid és zárt (*ĕ*) ejtésű; mivel azonban a hangsajátságok apercipiálásánál a kvantitás érzékelése bizonytalanabb, ezt a rövid zárt *ĕ*-t hosszúnak hallották a csehek (minthogy a magyar köznyelvben valóban csak hosszú zárt *é* van), és a cseh nyílt hosszú *é* (*ě*)-vel helyettesítették. Ezzel a szóval alakult cseh tolvajnyelvi kifejezés: *dát do péra* 'einen Diebstahl verraten', szó szerint: 'pörbe adni'.

salaš (BREDLER) 'nocleh; éjjeli szállás, hálóhely' < a magyar *szállás* 'ua.' átvétele. A szó jelentése teszi éppen kétségtelenné a magyarból való átvételt. A kárpáti valach pásztorkodás szókinésébe tartozó szlovák és morva *salaš* szó, amelynek jelentése 'a havaši, legelőn levő nyáj fix helye, ahol a karámok, aklok és a pásztorkalyibák állnak' szintén magyar eredetű, de igen korai átvétel. A *szállás* főnév a magyarban igen régi, a XIII. században már nemcsak köznévként, hanem személynévként és helynévként is előfordul írásainkban. BREDLER (87) is a magyarból származtatja.

sáb (Plotna, OBERPF.) 'podíl na kořisti' (PODZIMEK) 'maso'; ez utóbbi jelentésváltozat kérdésesnek látszik: PODZIMEKNE kívül a többi forrás ezt a jelentést nem ismeri. < a magyar *sáp*, jelentése lényegében szintén 'Anteil an der Beute; podíl na kořisti'. A szóvégi *-p* > *-b* zöngésülés kétségkívül a hangalak tudatos torzítására vall, minthogy a csehben zöngés mássalhangzó szóvégen nem állhat. — OBERPFALCER (332) a cseh szót hebraizmusnak tartja.

sátor (BREDLER) 'Krám, zboží; üzlet ~ bolt, áru'. < A magyar *sátor* 'vásári sátor' szó átvétele némi jelentésvaltozással: 'sátor' → 'vásári sátor' → 'sátor-üzlet' → 'üzlet ~ bolt' → a 'sátor-üzletben levő áru' → 'áru'. — E magyar átvételnek foglalkozások megnevezésére szolgáló főneveket képző cseh denominális *-ník* képzős származéka a *sátorník* (BREDLER) 'kramář; boltos'.

talka (BREDLER, TREIMER) 'Pritschwagen; bryčka'. Valószínűleg egy *taliga* főnévből való magyar nyelvjárási 'Karren' jelentésű *talga* ~ *talka* átvétele. Ilyen magyar nyelvjárási szót ugyan ez idő szerint nem tudok kimutatni, de feltevésemet valószínűvé teszi az, hogy a MTsz. Szatmár és Szolnok-Doboka megyéből, valamint a Székelyföldről közöl egy *jé-ző talga* alakváltozatot. Egy ilyen magyar alakváltozat átvételét azért is fel kell tennem, mert a ma-

gyarból jól ismert két nyílt szótagos hangtörvény (szláv *malna* > magyar *málna*, szláv *palica* > magyar *pálca* stb.) a csehben és a szlovákban nem érvényesül.

vároš (BREDLER, OBERPF., TREIMER) 'Stadt; město' < a magyar *város* 'ua.' átvétele.

B) Sok magyar szó a cseh tolvajnyelvbe való átvétel következtében cseh képzőt kapott, és annak segítségével illeszkedett be a cseh szavak hangtani-szerkezeti- és ragozási rendszerébe. Ilyenek:

balík (BREDLER, LEBEDA, OBERPF.) 'sedlák, venkovan, paraszt (pejoratív értelemben), vidéki' ~ **balda** (BREDLER, LEBEDA) 'ua.' ~ **baldoun** (TREIMER) 'bolond; Narr'. TREIMER szerint a *baloun* és a *balík* (ő a *balda* alakváltozatot nem ismeri) a magyar *bolond* 'Narr' átvétele volna. Ez nem fogadható el, mert a 'Bauer — paraszt' jelentés a 'bolond' jelentéssel nehezen hozható összefüggésbe, és mert nem valószínű, hogy ennek az egyetlen magyar szónak két cseh tolvajnyelvi alakváltozata is úgy jött volna létre, hogy a cseh képzőt a magyar szó tövéhez rakják, noha a magyar szó végszótagja (-*ond*) nem fogható fel a csehben képzőként, tehát nem vonható el. Az itt vizsgált magyar elemek közt egyébként ilyen képzésmód egyetlen más esetben sem fordul elő. A szó azonban mindhárom alakváltozatában — mert azokról van szó — szerintem is magyar eredetű, mégpedig a magyar vulgáris *balek* 'együgyű' átvétele. Ezzel a cseh tolvajnyelvi 'paraszt' jelentés összefüggésbe hozható, és ebből mind a két cseh alakváltozat könnyen megmagyarázható: a magyarból átvett *balek* szót a cseh *-ek* kicsinyítő képzővel való alakulatnak fogták fel a csehben, és úgy torzították, hogy a vélt képzőt egy ritkábban előforduló kicsinyítő képzővel helyettesítették: a szó *balík* alakváltozata azzal a cseh *-ík* deminutív képzővel alakult, amely a későbbi *húšovina* ~ *hužík* címszavunkban is fellelhető (részletesebben róla l. majd ott). A *baloun* alakváltozatban viszont a cseh köznyelvben igen ritkán, a városi népnyelvben azonban már sokkal gyakrabban előforduló, vulgáris jelentés- és stílusárnyalatú *-oun* denominális augmentatív képzővel van dolgunk, amely bizonyos — a tő jelentésében jelzett — tulajdonsággal rendelkező személyt jelöl, vö. pl. *blb-oun*, 'hülye, hülyéske', *hrb-oun* 'púpos emberke', *zrz-oun* 'vöröshajú (ember)' *šplh-oun* '(felfelé) kapaszkodó, törtető (ember)' stb.

A *balda* alakváltozat meg a csehként felfogott *-ek* képző elvonása útján létrehozott *bal-* töből alakult a familiáris-becéző stílusértékű cseh *-da* képzővel, vö.: *Tonda* < [An]ton[ín] + *-da* 'Tóni', *Janda* < Jan[ík] + *da* 'Jani', *strejda* < prágai köznyelvi kiejtésű *strej[c]* + *da* 'nagybácsi' stb. Ez a *-da* képző a cseh tolvajnyelvben személyek és tárgyak nevéhez egyaránt járulhat. Vö.: c. *pol[icajt]* > *pol-da* 'Wachmann' (l. TREIMER, 43), *ran[ec]* > *randa* 'Sack, Beutel' (TREIMER, 44) stb. — és köznyelvben van a cseh tolvajnyelvben egy *balíkov* 'vesnice, venkov: falu, vidék' szó is; ez a *balík* 'paraszt, vidéki' *-ov* nomen possessi → helynévképzős származéka.

fitle (TREIMER) ~ **fiňary** (TREIMER, LEBEDA) ~ **finčary** (LEBEDA) ~ **finda** (HKES 115 és 417 *vindra* címszó alatt) ~ **find'ary** (TREIMER) 'Geld; pénz' (LEBEDA és TREIMER), 'aprópénz; Kleingeld' (HKES). TREIMER (72) szerint ezek a cseh szóalakváltozatok a magyar *fillér* 'Heller' kontaminációi a cseh *vindrával*; a cseh *vindra* 'apró (bécsi) pénz' a német *wiener* ('bécsi apró pénzfajta' neve)-ből való (vö. HKES 417) — szerintem a német *vin-* tö cseh játékos-tréfás továbbképzésével. Éppen ezért TREIMERnek a *finda* ~ *fitle*

stb. különféle alakváltozatok keletkezéséről adott magyarázata téves: ezek az alakváltozatok nem a magyar *fillér* tövéből alakultak a *vindrával* való kontaminálódással, mert (egy ilyen folyamat eredménye csak egy *findra szóalak lehetne, ilyen viszont alakváltozataink közt nem szerepel), máskülönben a *vindra*-nak is van egy régi *vinda* alakváltozata is (már JUNGSMANN szótározza), amely arra vall, hogy a *vindra* és a *vinda* a *vin-* tönek két különböző cseh képzővel továbbképzett származéka. Ugyanezt tartom a címszókként szereplő szóalakváltozatokról is: ezek a magyar *fillér* csehben kikövetkeztetett *fi-* tövének különböző vulgáris és játékos-tréfás cseh képzőkkel alakult cseh származékai. A *fillér*ből egy *fi-* tő kikövetkeztetése a csehben nagyon is lehetséges, mert 1. a csehben a mássalhangzók kvantitása irreleváns, 2. a cseh *halěr* 'fillér' szónak (< német *Heller*) szabályos szótagolása *ha — lěr*.

fizetky (TREIMER; plurale tantum) 'Geld' < a magyar *fizet* 'zahlt' igealak megtoldva a cseh *-ka* kicsinyítő képző többes számú alakjával, amelynek egyben 'eszköz' jelentésárnyalata is van: 'fizetési eszköz' (mint deminutívum).

haranges (BREDLER) 'Glocke' < a magyar *harang* 'ua.' átvétele, megtoldva a cseh tolvajnyelvi *-es / ~ -os* (l. az *inepos* címszót) főnévképző képzővel (vö. SULÁN: MNy. L, 11, 311). Idézett cikkem megjelenése után JÍŘI LÍPA cseh ciganológus felhívta figyelmemet arra, hogy a *haranges* a csehben cigány kölcsönszó is lehet, minthogy az *-es / ~ -os* cigány főnévi képzők; én azonban úgy vélem, hogy a magyarból való közvetlen származtatása továbbra is fenntartható azért, mert az *-es —* valószínűleg a cigányból átvett cseh tolvajnyelvi szókból való gyakori előfordulás folytán, ezekből elvont — cseh tolvajnyelvi képzőnek számít, legalábbis úgy használják (l. OBERPF. — RIPPL művéről szóló ismertetésében — Nř. 11:176); ezen kívül kedvelt képző a cseh tolvajnyelvben az *-as* is (pl. *koň-as* 'koňský řezník; lóhentes'; vagy *fur-as* 'zloděj; tolvaj' stb. OBERPF. i. h.).

húšovina ~ hužik (TREIMER) 'Fleisch' < magyar *hús*. A két címszó valószínűleg két külön átvétel eredménye; erre vall *a*) a kétféle képzésmód és *b*) a többeli magánhangzó kvantitása. Az első szó alapja egy, a szóban hosszú *ú*-t ejtő magyar nyelvjárási, illetve népnyelvi *hús*, míg a másik szóé egy rövid *-u-s* *hus*. Az első esetben a képző a cseh köznyelvből jól ismert *-ina*, amely *-ovj* képzős denominális melléknevekhez járulva az esetek egy nagy részében anyagneveket képez (p. *měd* 'méz' + *ovj* + *-ina* > *medovina* 'mézsör'; *lih* 'szesz' + *-ovj* + *-ina* > *lihovina* 'szesz ital'; *vepř* ~ 'sertés' + *-ovj* + *ina* > *vepřovina* 'sertéshús' stb.); a *húšovina* jelentése tehát 'hús-féle, hús'. — A második cseh szóban a képző az *-ik* kicsinyítő (pl. *červ-ik* 'kis féreg', *koň-ik* 'lovacska', *nož-ik* 'kis kés, zsebkés'); e szó jelentése tehát 'húsocska'.

inepos (BREDLER) 'svátek; ünnepnap' < a magyar *ünnep* 'ua.' átvétele a cseh tolvajnyelvi *-os* képzővel megtoldva. BREDLER (53) is magyarnak tartja, noha ugyanazt a hangalakot a cigányból is ismeri. Alakulásmódjára nézve l. a *haranges* címszót.

palanka (BREDLER) 'vézeni; börtön' < magyar *palánka* 'Festung; vár' átvétele. Cseh argotikus 'börtön' jelentése a csehben fejlődhetett ki: 'vár' → 'várbörtön' → 'börtön'.

leveška (TREIMER) 'Suppe' < magyar *leves* 'ua.' átvétele, megtoldva a cseh *-ka* kicsinyítő képzővel. Vö. a *fizetky* címszót.

rajtačka (LEBEDA) 'donucovací pracovna; kényszermunka-műhely'. Véleményem szerint ez a cseh argófőnév a magyar *rajta* 'los; gyerünk stb.' a munka megkezdésére és fokozására biztató vezényszóából alakult egy cseh

tolvajnyelvi *rajtati 'rajtázni, hajszolni, hajcsározni' igén keresztül a *houpati* 'hintázni' > *houpačka* 'hinta'-félék analógiájára.

šarohy 'boty; cipő'. Ez a legrégebb magyar elem a cseh tolvajnyelvben: egy 1597-ből való cseh kihallgatási jegyzőkönyvből (mely kihallgatás során a tolvaj nem tudott a kínzásnak ellenállni, és bevallotta a tolvajok néhány titkos szavát) idézi OBERPF. (i. m. 314): „... říkáme ... botům ... *šarohy*, ...” (a kiemelés OBERPF.-tól). A múlt század második felében így hívták még a cipőt (*šarohy*) a délnyugat-morvaországi Újezd faluból évente kirajzó népi zenészek, az ún. *šumaři* (l. OBERPF., i. m. 372). — A szó a csehben plurale tantum, mint egyes lábbeli-félék. Kétségkívül a magyar *saru* 'cipőfajta' átvétele; az átvett alak szerintem egy *šaruh* volt, amelynek -h-ja a magyar *batu* ~ *batyu* ~ szlov., morva szlovák és cseh *batoh*; magyar *hajdú* ~ szlovák, morva szlovák és cseh *hajduch*; magyar *lapu* ~ szlovák *lopuch*, magyar *szapu* 'Kőből' ~ szlovák *sapuch* 'ua.' féle szópárok példáján alapuló analógia útján fejlődött ki.

šaroky (TREIMER) 'Schuhe; boty; cipő'. TREIMER szerint — a magyar *saruk* többes számú alak átvétele. Szerintem ez a feltevés alaptalan, mert a) a magyarban a *cipő*, *csizma*, *bocskor*, *kesztyű* (*kéz*, *láb*, *fül*, *szem* stb.) példája szerint a *saru* többes alakja nemigen használatos a népi szóhasználatban; b) a *saru* egyes számú alakja is ritkán használt, templomi vagy színpadi hangulatú szó. Szerintem a szó a magyar (cipő-, csizma-, láb-) *sarok* átvétele, megtoldva a keménytövéű élettelen hímneműek többes nominatívusi -y ragjával, minthogy a cipő- (és általában lábbeli-) és kesztyűfélék a csehben plurale tantum.

zengetka (TREIMER) 'Hemd'. TREIMER szerint a magyar *ing* ('Hemd') egyes vagy többes tárgyragos alakjának (inget, ingeket) átvétele. Szerintem a többes tárgyesetet mint lehetőséget figyelmen kívül hagyhatjuk. A szó alapja, hogy úgy mondjam töve egy névelős *az* + *inget* tárgyragos alak volt; ehhez járult a cseh -ka nőnemű kicsinyítő képző, amely hozzájárult a hangalak torzításához is, de ugyanakkor lehetővé tette az új szó beillesztését is a cseh nőneműek ragozási rendszerébe. A szókezdő a- kiesése bizonyára a hangalak torzításának következménye. Abban, hogy a nyelvtani nem kijelölésénél a választás a nőnemre esett, a cseh 'ing' jelentésű *košile* szónak lehetett döntő szerepe, amely szintén nőnemű.

C) Ebbe a csoportba a cseh tolvajnyelv olyan elemei tartoznak, amelyek magyar szavaknak — a hangalak önkényes és nagymértékű eltorzításával létrehozott — alakváltozatai. Ilyenek:

bonikre 'Erdäpfel', amely TREIMER (72) szerint a magyar *burgonya* hangalakjának eltorzítása („Verhzung des m. *burgonya* dss.”). Argotikus adatról lévén szó, a hangalak ilyen mértékű eltorzítását is lehetségesnek tartathatjuk.

kašna (TREIMER) 'Frauenrock' < a magyar tolvajnyelvi *kosznya* átvétele, a hangalak némi eltorzításával TREIMER (72). — A magyar tolvajnyelvi *kosznya* a köznyelvi *szoknya* hangátvetéses alakváltozata (l. BÁRCZI 27).

kepešna (OBERPF.) 'hlava; fej' < a magyar *koponya* cseh *lebka*; *koponya* csont — átvitt értelemben *elme* és *fej* is — átvétele, a hangalak eltorzításával.

kérko (BREDLER) 'kolečko; kis kerék'. BREDLER (57) szerint a magyar *kerék* ('kolo')-ből képezték és rámutat, hogy a szó *kerk-ka* 'ua.' alakban megvan a cigányban is. A torzítás itt kétirányú: a) a többeli magyar rövid e-t megnyúj-

tották; *b*) a magyar szövéget — (pl. a cseh *kolo* > *koleč-ko* analógiájára) — egy cseh semleges nemű *-ko* kicsinyítő képzővel felcserélve, az átvett magyar szót felismerhetetlenné torzították.

remoš (BREDLER) 'arany(tallér)' < a magyar *rénus* (tallér, forint) 'rajnai tallér' átvétele hangalaktorzítással.

šara (TREIMER) 'sör; Bier'. TREIMER (72) szerint a magyar *sör* 'Bier' átvétele a hangalak eltorzításával. (Szerinte a szerb—horvát tolvajnyelvben a sör neve *šore*.)

šokár (TREIMER) 'Einfall; ötlet'. TREIMER (73) szerint a magyar *szokás* 'Gewohnheit' átvétele a hangalak és a jelentés torzításával.

woblauk (TREIMER) 'Fenster; ablak' < magyar *ablak* átvétele TREIMER (72) szerint. A hangalak torzítása a második szótagban jelentkezik; a szókezdő *w* nem föltétlenül a hangalak tudatos eltorzításának terméke: lehet cseh nyelvjárási, illetve prágai népnyelvi hiátustöltő is, amely pl. a prágaiak nyelvében (és egyes cseh nyelvjárásokban is) minden magánhangzóra kezdődő szó elé járul (vö. *on, ona* stb. pronom. pers. > *von, vona* stb.; *otázka* 'Frage' > *votázka*; *otočít* 'umdrehen, umkehren' > *votočít* stb.).

D) A negyedik csoportba olyan cseh argotikus szavak tartoznak, amelyek egy-egy magyar szónak egy-egy rokonhangzású cseh szóval való játékos-tréfás kontaminációjával keletkeztek. (A cseh tolvajnyelv e szóképzési módjára nézve l. a jelen tanulmány 5. §-ában elmondottakat.) Ilyenek a következők:

holák 'Mond, Monat; hold, hónap' ~ **holajzna** 'Monat; hónap'. TREIMER (72) mindkettőt a magyar *hold* 'Mond' és *hónap* 'Monat' származékának tartja, a származtatás módját, indokait azonban nem fejt ki. Szerintem a magyarból való származtatásnál a magyar *hónap* 'Monat' szót elejthetjük, mivel ez nem hozható kapcsolatba az idézett két cseh címszóval, annak tövégi *-l-*-je miatt. A *hol-ák* és a *hol-ajzna* töve a cseh *hol-ý, -á, -é* 'kopasz, csupasz' melléknév *hol-* töve, képzője az egyik esetben a vulgáris stílusértékű denominális *-ák* nomenképző (vö. *pan-ák, ješ-ák, kraj-ák* stb.), a másik esetben pedig az úgyszintén vulgáris stílusértékű cseh *-ajzna* nomenképző (vö. vulg. *klap-ajzna* 'száj' = 'kereplő' értelemben). A *holák* jelentése tehát 'kopaszfejű, csupaszkepű, a *holajzna* szóé pedig vagy 'csupaszság, kopaszság' vagy 'valamilyen kopasz, illetve csupasz tárgy' volna. A cseh tolvajnyelvben azonban e szavaknak nem ez a jelentése, hanem 'hold, hónap'; illetve a *holajzna* esetében csak 'hónap'. A 'hold' jelentés onnan van, hogy a *holák*, illetve *holajzna* a magyar rokon hangalakú *hold* 'Mond' szóval kontaminálódott, és az eredmény a magyar szó jelentésével megtöltött cseh szó lett, amely megőrizte régi hangalakját. A 'hónap; Monat' jelentés másodlagos, amely a cseh *měsíc* 1. 'Mond; hold', 2. 'Monat; hónap' szó 2. jelentésének hatására fejlődött ki. (A cseh argotikus szóképzés e módjáról l. részletesebben a jelen tanulmány 5. §-ában.)

komposice (TREIMER) 'Schnallen; csat' TREIMER (72) szerint a magyar *gomb* 'Knopf' főnévből ered, szerintem a magyar *gomb* 'Knopf' és a cseh *komposice* ('ein musikalisches Werk, ein Verein, eine Aufgabe') játékos-tréfás kontaminációja útján.

levandule (TREIMER) 'Mädchen; geliebte'. TREIMER (72—3) szerint a magyar *leány* 'Mädchen' főnévből származhat német környezet közvetítésével (?). Szerintem a magyar *leány* 'Mädchen' játékos-tréfás kontaminációja a cseh *levandule* < latin *lavendula* szóval.

sázava (TREIMER, LEBEDA) 'peníze; pénz'. TREIMER a magyar *száz* 'Hundert' és *százás* 'Hundertbanknote' szavakból magyarázza, a cseh argotikus szó hangalakjának kialakulásáról azonban nem mond semmit. Szerintem a szó a magyar *száz*, illetve *százás* szavaknak a cseh rokon hangzású *Sázava* folyónévvel történt játékos-tréfás kontaminálásának az eredménye; a cseh folyónév adta az argotikus *sázava* 'péNZ' hangalakját, a magyar *száz*, illetve főleg *százás* pedig a jelentését. (Vö. 5. §.)

vašek (TREIMER) 'éhség; Hunger'. TREIMER (73) szerint ez a szó „nyilvánvalóan a magyar *éhség* 'ua.' eltorzítása”. Szerintem ez a cseh argotikus szó — előző címszavunkhoz hasonlóan — egy magyar közszónak egy cseh becéző keresztnévi alakváltozattal történt tréfás kontaminálásának az eredménye; magyar *éhség* 'Hunger' × cseh *Vašek* 'becéző keresztnévi alakváltozat' > cseh argotikus *vašek* 'éhség'; azaz a cseh becéző keresztnév adta az argotikus szó hangalakját, a magyar közszó pedig a jelentését.

E) Két adat alapján feltehető, hogy a magyar -s melléknévképző magyar szavakban előforduló -ö-, -a- kötőhangzóval bővített változata analógiás hatás folytán cseh argotikus rokon jelentésű szavakba is behatolt. Ilyen magyar -s képzős cseh argotikus szavaknak tartom a következő kettőt:

dvaciáš (OBERPF. 318) 'šesták; hatos, húszfilléres' jelentésben; az -áš végződés mögött a magyar *husz-as*, *száz-as* szavakból elvont -aš „képző” lappang; a csehben ugyanis ilyen képző nincs.

patoš (OBERPF. 318) 'pěták; ötös, tízfilléres'; ennek az -oš végződése a magyar *hatos*-ból elvont, és képzőként felfogott és alkalmazott -oš; ilyen képző sincs a csehben.

*

A TREIMERNél magyar eredetüként számon tartott több cseh tolvajnyelvi szó vagy téves etimologizálás eredménye, vagy biztosan nem magyar eredetű. Ezeknek — a hangalak bizonyos mértékű egybecsengésén kívül — a magyar szókincshez semmilyen kapcsolata sem mutatható ki, tehát magyar eredetük még csak nem is valószínűsíthető. Ilyen téves etimológiák pl.:

cintor 'Kirche' TREIMER szerint a 'Kirchhof' jelentésű magyar *cinterem*-ből való, bár maga is látja, hogy a 'Friedhof' jelentésű szlovák *cintor* némileg zavarja ezt a magyarázatot. Szerintem a magyar eredeztetés indokolatlan: a szó akár a szlovák *cintor* puszta átvételével és jelentésének megváltoztatásával (*cintor* 'templom körüli temető' → 'templom'), akár a szlovák *cintorín*-ből megmagyarázható (az eredeti képzőnek hitt -ín szóvég elvonásával és az előbbi jelentésváltozással). Egyébként a magyar *cinterem* 'temető' viszonya a szlovák *cintorín*-hoz tüzetesebb vizsgálatot érdemelne.

hargen 'sich ärgern' TREIMER szerint a magyar *haragszik* 'zürnen, böse sein' ige tövével függ össze, annak származéka. Ez a feltevés azonban helytelen: a *hargen* (mely megvan a magyarban is *hargenol* 'verekszik' alakban) héber eredetű (vö. BÁRCZI, 19). De nem lehetetlen, hogy az ige cseh tolvajnyelvi 'bosszankodni, mérgeskedni, haragudni' jelentésének kialakulására hatással volt esetleg a magyar *haragszik* ige jelentése.

Teljesen önkényes egyeztetés eredménye pl. a következő cseh argotikus szavak vélt „magyar eredete”:

arábek 'Šaugling, Kleinkind' (állítólag a magyar *a rabok* 'die Hörigen'); *bajuhoz* 'schlechte Zeiten' (állítólag magyar *baj*, 'Plage, Not' + magyar *újév*,

újkor, újság) ; *kefák* < (< állítólag magyar *kés*) ; *klimenty* 'Darme' (< állítólag magyar *kiment* 'hervorgegangen' — az értelmezés is helytelen !); *trol* 'schwanger' (állítólag elvonás a magyar *állatról* „mit (!) einem 'Tiere' ” ragos alakból), *tužiš nelovej* 'gehörst du zur Bande' (első tagja állítólag a magyar *tudsz te is* átvétele, a szerkezet második — *nelovej* — tagja azonban „ist nicht zweifelsfrei geklärt”) stb.

SULÁN BÉLA

Contribution à l'étude du vocabulaire argotique en Europe centrale

Nous commençons par l'analyse des diverses significations du terme technique, en précisant que, dans son étude, il entend par *argot* une langue spéciale et d'un caractère secret, employée par des malfaiteurs professionnels et leurs complices. Cette „langue” n'est qu'une altération de la langue nationale dont elle diffère surtout par le vocabulaire. Dans l'emploi des constructions grammaticales et de certains éléments grammaticaux (pronoms, articles, préfixes verbaux, conjonctions) l'argot ne diffère en rien de la langue nationale.

Un des traits essentiels de l'argot consiste dans son caractère secret. Aussi est-il inadmissible de considérer, par exemple, la langue des châteleurs ambulants de la Moravie comme une langue argotique.

S'opposant à la théorie de Dauzat, nous voyons dans l'argot un produit artificiel dont la naissance (contrairement à la théorie de Treimer) est due à une nécessité objective: tout en assurant l'échange des idées, l'argot a une fonction spéciale, celle de servir, grâce à son caractère secret, de défense naturelle à un groupe social.

D'une part, à cause de son caractère secret qui exige de remplacer sans cesse les éléments déjà connus, d'autre part, à cause du progrès social et technique, les éléments argotiques sont sujets à des changements assez fréquents. En dehors des procédés déjà connus de la formation consciente de mots argotiques, l'auteur attire l'attention sur un procédé qu'on n'a pas encore remarqué jusqu'ici: il s'agit d'un type de mots qui provient d'une contamination fantaisiste. La forme phonique d'un mot épouse la signification d'un autre ayant avec lui une consonance analogue: ainsi dans l'argot tchèque *barbora* „armoire” vient de *armara* „armoire” + *Barbara* (nom de jeune fille).

Selon nous, les mots d'emprunt constituent une source importante dans l'enrichissement du vocabulaire argotique. P. Guiraud estime très peu le nombre des mots d'emprunt dans l'argot français; dans l'argot des Tchèques, des Hongrois et des Allemands, au contraire, on trouve un nombre considérable de mots d'emprunt. Ce n'est que très naturel: de même qu'ailleurs, parmi les personnes qui parlent un langage argotique, on voit apparaître le bilinguisme, condition sine qua non de l'emprunt. L'emprunt devient inévitable si l'on tient en considération le caractère international du capitalisme moderne et les liens naturels qui rattachent entre elles des couches sociales vivant en marge de la société. Le nombre des mots d'emprunt dépend — comme c'est le cas, en général — de la durée et de l'intensité des relations.

Nous soumettons à un examen minutieux les éléments d'origine hongroise de l'argot tchèque. Passant en revue les prises de contact qui ont permis l'emprunt, il classe en plusieurs catégories les mots qui peuvent être considérés comme d'origine hongroise.

Le groupe *A*) comprend les mots d'emprunt dont la forme phonique et la signification sont restées les mêmes: ce sont des emprunts simples qui constituent la catégorie la plus nombreuse des éléments hongrois. Le groupe *B*) comprend les mots hongrois munis d'un formatif tchèque. Le groupe *C*) réunit ceux des éléments argotiques dans lesquels la forme phonique du mot hongrois a subi une déformation profonde et arbitraire. Les formes contaminées (contamination fantaisiste) se trouvent dans le groupe *D*). Dans le groupe *E*) l'auteur analyse deux mots de l'argot tchèque, dans la formation desquels le formatif hongrois -s a joué un certain rôle.

A la fin de notre étude, nous démontrons que, dans les recherches étymologiques, certains éléments ont été attribué à tort à l'influence hongroise.

B. SULÁN